

אליאב פלאיימר

לעילו נשמת מ"ר הרה"ג בן ציון פרימן צ"ל
 "אין עושין נפשות לצדיקים, דבריהם הן הן זכרונם"
 (ירושלמי שקלים סוף פרק ב)

דין אכשנאי ששכח להשתתף בפרוטה

- א. הוצרך בבעלות על נרות חנוכה
- ב. הדלקה ללא מעשה קניין
- ג. קניין שנעשה לאחר הדלקה

בליבנו הলכתי זה, עסקו מומייר הרב בן ציון פרימן צ"ל ומומייח הרב אברהם אבא וינגורט יבלחט"א, בעקבות שאלת אודות אורח שהדלק נרות חנוכה בנותה שהוכנו לו על ידי מארכיו, אך שכח לשלם עבור הנרות קודם החדלקה, מה דין? האם יצא ידי חובה? האם יועיל קניין לאחר החדלקה¹?

א. הוצרך בבעלות על נרות חנוכה

הר"ן בפסחים דף ז, ב דן במצוות הברכות, متى מברכים 'על' ומתי מברכים 'יל'. למסקנה קובע הר"ן, שהנוסח תלוי בסוג המצווה. מצוות המוטלת על האדם, ואי אפשר לצאת בהן ידי חובה על ידי שליח, כגון: תפילה, מצית וסוכה, מברך 'יל', "ישימוש הלשון מורה שהמצווה מוטלת עליו". ואילו מצוות המוטלת על האדם, יוכל לצאת בהן ידי חובה על ידי שליח, כגון: ביעור חמץ ומילה באבי הבן, יברך 'על', בין אם מקיימן בעצמו ובין אם השליך מוציאות וمبرך עבורו. על קביעתו זו מקשה הר"ן: "זהא הדלקת נר חנוכה, שאפשר לעשותה על ידי שליח, ואפ"ה מברכין עליה להדלקה!", ומיישב, דכווון אמרינו שאכשנאי הרוצה לצאת בהדלקת בעל הבית צריך לאשתתופי בפרטי (שבת כג, א), "כיוון שאינו יוצא אלא בשל עצמו", הרי אין מצוה זו יכולה להתקיים על ידי אחר.

.1. המעשה היה בערב שבת סמוך לשקיעה, ולא היה שייך שהאורח יחוור וידליק.

הר"ן מבאר, שמצוות המוגדרות כיכול לצאת בהן על ידי שליח, ובהן מברך 'על', הן רק מצוות, שאין בהן הכרח שהחפץ המצווה יהיה משל הבעלים. אך מצוות, שהחפץ המצווה צריך להיות משל הבעלים, כגון בנה חנוכה, חייב להשתתף בפרוטה, אין מוגדרות כי יכול לצאת בהן על ידי שליח, ולכן מברך ילי.²

מדוברי הר"ן עולה בפשוטות, שכן לוצאה ידי חובת נר חנוכה, יש צורך בעלות ממונית על הנר או השמן, ודוקא אם הנר הדולק שלו הוא, או גם שלו - יצא ידי חובה.

לכואורה, אפשר לתפос את הדיון של "אכסנאי המשתתף בפרוטה" בדרך אחרת משל הר"ן. החובה להשתתף אינה מחמת הצורך בעלות ממונית בנה, אלא מחמת הצורך להראות **שייכות למצווה**, לעשות פעליה המשייכת אותה לאדם המוציא אותה ידי חובה.

בשווית בית יצחק (ירודה סימן קמה, אות ט) העלה ראייה לכך זה, שאין צורך בעלות ממונית בנה חנוכה. בתשובות שער אפרים (סימן לח) נשאל על מקרה בו חמאה בושלה בקדירה בשရית בת-זומה, ונארה כיון שלא היה שישים כנגדה, האם מותר להדליק את החמאה ולצאת בה ידי חובת נר חנוכה? ואף על פי שהשר בחלב אסור גם בהנאה, הרי בנה חנוכה אסור להשתמש לאורה, וההנחה היחידה היא שיוצא בזו ידי חובה המצווה, ו"מצוות לאו להנות ניתנו" (ראש השנה כח, א).

הברא היטב (אורח חיים תרעג, ס"ק א) למד שהשער אפרים פסק להתריר. אמנם, השער תשובה שם, הבין שהשער אפרים אסור, אך הסיבה לכך אינה בעיית הבעלות. הבעיה היא, שכיוון שהשר בחלב אסור בהנאה, הוא מקבל דין של 'כתותי מיכתת שיעורא', ובנה חנוכה בעין שידליךCSI עירום.

לצד שיש בנה חנוכה צורך בעלות ממונית, פשיטה שלא יצא ידי חובה במקרה הנדונו, שהרי החמאה נארה בהנאה ואין לה בעלים מבחינה ממונית. מכך שלא דנו לאסור מצד זה, מוכח, שסבירו שבנה חנוכה אין דין של "לכם - משלכם".³

נראה, שיש לתלות את הדיון על הבעלות המומנית בנה חנוכה בחלוקת ראשונים: הבהיר בסימן תרעג, או מביא את דברי האגדה (שבת סימן לב):

שמעתי מי ששותף עם חברו לנר חנוכה, צריך להוציא מה שיתן לו חברו.

זהינו, בפרוטה שמקבל מהאכסנאי, עליו לקנות שמן ולהוציאו לכמות השמן השייכת לו. בטעם הדבר כתוב הב"ה, שם לא יוסיף בשביל האכסנאי, הרואים יחשדו שכלל לא

.2. במאירי (פסחים ז, ב) מקשה על קביעה זו משחיתת פסח וקדשים על ידי שליח, שאף על פי שלמשלה חייב להיות חלק בגוף הפסח/קדשים בכל זאת מברך 'על'.

.3. הא דפשיטה בבית יצחק, אישורי הנאה לא היו בכלל "לכם", עיין בקצת החושן סימן תנו ס"ק ב דאיסורי הנאה חשוב שלו, ויש עליהם בעלות, אלא שאינם ברשותו; ובמחלוקת סימן א' בדין אישורי הנאה אם הם שלו".

.4. באגדה הגירסה היא: "למר מצואה".

השתתף עם בעל הבית, שכן אין כל שינוי בנסיבות השמן. הוספת השמן והשינוי מהנסיבות הרגילה, מוכיחים שיש פה שותף חדש. לפי טעם זה, מחדש הב"ח שלא צריך להוסיף שמן בשווי הפרוטה, אלא מספיק שיווסף קצת שמן, ובזה ניכר שהשתתף עמו. בספר "מועדדים וזמןנים" (חלק ב סימן קמד) תמה על הב"ח:

- הוספת מעט שמן אינה ניכרת, ולא תסלק את החשד.
- אנשים אינם רגילים לצמצם את כמות השמן לחצי שעה בדיק, והרבה פעמים מוסיפים על זה. אם כן, אדם שיראה כמות שמן הגדולה משיעור הדלקה לחצי שעה, לא יתלה זאת בהכרח באורת.

מכוח קושיות אלו, מבאר הגרא"ם שטרנבוֹך שליט"א את האגדה באופן אחר. על כל בית יש חיוב לתת שמן בשיעור שידלק חצי שעה. אם האכסנאי משתתף עם בעל הבית בשמן, הוא מגרע מחלוקת של בעל הבית, ונמצא שאין בעל הבית את שיעור השמן הרואוי, כדי לצאת ידי חובה. לכן, לפי השיעור שהאורח שילם, צריך בעל הבית להוסיף שמן, כדי להשלים לשיעור הרואוי. דעת האגדה, שחייב להוסיף שמן שכחבירו משתתף עמו, היא ייחידה, ורוב הראשונים לא הזכירו דבר זה (רא"ש, ר"ג, רב"ם ועוד).

יתכן לומר, שחלוקתם היא בעיה שהציגו: לשיטת האגדה, צריך בעלות ממונית בנה חנוכה, ולכן כשחבירו שותף עמו בפרוטה, הוא קונה חלק מהשמן, ורק להוסיף כנגד מה שגרעו חברי. אך לפי שאר הראשונים, לא בעין בעלות ממונית בנה חנוכה, ותשולם הפרוטה הוא רק כדי להוכיח שicityות למצוה ולמוציאו אותו. אין כאן גישה ממונית מחלוקת חברי, ולכן לא צריך לחברו להוסיף כנגדו. כמובן, לצד שחייב להשתתף כדי להראות שicityות למצוה, אם מدليل עצמו אין לך שicityות גדולה מזו, ובנדון שאלתנו, אף על פי שלא שילם, כיון שהדלק ברשות - יצא ידי חובה.

ב. הדלקה ללא מעשה קניין

לפי הסוברים שיש צורך בעלות ממונית בנה חנוכה, יש לברר, האם יתכן שייצא ידי חובה כשחදליק בנה של חבריו ללא מעשה קניין? בוגריאות ברכות (יח, ב) מצינו מקרה, בו רועה כהן מרעה בהמותיו של בעל הבית רוצה להקנות לרועה חלק מהקרקע שלו, כדי שהרועה יוכל לקנות בקניין חצר את הרכות שיוולדו בה. רבינו טרפון סובר, שיכול להקנות: "דנicha ליה דליתבעיד מצוה במוניה...", נוח לבעל הבית שתעשה מצוה בחצירו. התוספות בד"ה אקנוי Ка מקני, כתבו בהסבירם הראשון, שאף על פי שלא נעשה מעשה קניין להעביר את החצר לידי הרועה הכהן - הקניין חל, שכן בעל הבית גמר בדעתו לתתה לו. יוצא מהסביר זה בתוספות יסוד חדש, שבמוקם

מצוה ייתכן שסגי בנסיבות דעת ורצון, אף על פי שלא נעשה מעשה קניין. לפי זה, אף בנידונו דין, כיון שבעל הבית רוצה שתעשה מצווה במומו, ונוח לו בזה, אף על פי שהאורח לא קנה את השמן/הנרות - יצא⁵.

ג. קניין שנעשה לאחר הדלקה⁶

כתב הרא"ש (שבת פ"ב, סוף סימן ז) :

וכיוון דהדלקה עשויה מצווה, צריך שייה שמן בנר כדי שיעור קודם הדלקה,
אבל אם בירך והדלקיק, ואח"כ הוסיף שמן עד כדי שיעור - לא יצא ידי חובתו.

לכואורה, היה נראה לומר, שהוא הדין במקורה שלנו. כיון שהדלקה עשויה מצווה, אם בשעת הדלקה השמן/הנרות לא היו קניויים לו - לא יועל שיעשה מעשה קניין לאחר הדלקה.
אך ייתכן שיש לחלק :

א. שיעור השמן בnar חונכה הוא חלק ממעשה מצווה, וכיון שבשעת הדלקה לא היה השיעור הראוי, היה כאיilo לא הדליק, ולא קיים את מצווה כלל. לעומת זאת, הבעלות בnar חונכה איננה כמו דין "לכם" שבולב, שהו חלק ממעשה מצווה, אלא היא תנאי, שираה שיש לו שייכות מומונית, ושזהו מוקן להוצאה מכיספו כדי לפרסם את הנס. כל זמן שיש פרסום הנס "עד שתכללה רgel מן השוק" (שולחן ערוך אורח חיים תרעב, סעיף ב), ויש על הנר שם של ner מצווה⁷, אם יוציאה מכיספו וייצור שייכות מומונית לנר - קיים את התנאי והוא.

ב. גם אם לא קיבל את החילוק דלעיל, ונאמר שלא די לגלוות שיש לי "שייכות מומונית" בזה, ואני מעוניין להוציאו מכיספי לפרסם את הנס, אלא בעין בעלות ממש כמו "לכם" שבולב, עדין ייתכן לומר, שגם דין "לכם" שבולב אינו שיך למעשה מצווה. הפרי מגדים (משבצות זהב סימן תרלו אות ד) כתוב :

וצ"ע אם גול מקרי סכך פסול, וצ"ע לסי' תרכזו...

הרבי פרימן ז"ל הבין, שכפי הנראה כוונות הפרי מגדים בהפנייתו, היא לדין "תעשה ולא תנו העשוויי" הנדון שם. בפשטות הבין הפרי מגדים, שפסול גול איןנו נקרא "ולא מן העשוויי" כמו מחומר, ואם יקנה את הגזילה מן הנגזול לאחר הקמתה, ייתכן שההסכמה תהיה כשרה, ולא

.5. באופן זה מתרץ ב"מועדים זומנים" את הקושיה, כיצד אורה יכול לצאת על ידי השתתפות בפרוטה? והוא

מדרבנן לא סגי בנסיבות וביעין גם משיכה, אלא שבמקומות מסוימת ייתכן שסגי בנסיבות דעת.

.6. בהנחה שלא סגי בנסיבות בעולם, כהסביר השני בתוספות בכורות יה, ב ד"ה אקנויי קא מקנה, שהעמיד כשרועה פותח ונועל.

.7. שניין לברך עליו ברכת הרואה. עיין ילקוט יוסף מועד 227 סעיף ה, והערה יג שם.

יצטרך הגבהה נוספת. לפי פירושו, אפשר שדין "לכם" אינו בעצם המצווה, אלא תנאי שאפשר אחר לכך לתקןו, והכי נמי נימא בnr חנוכה.

ג. גם אם נאמר שלכם" הוא חלק מעשה המצווה, יש לציין, שככל עוד הנר דולק אפשר לקנות, והוא כקניין בשעת הדלקה ולא לאחריה. דהא קיימת לנו שישו משום חציו", ואף שהنمוקי יוסף (בבא קמא י, א בדף הריני) הבין, שהפעולה מתחילה ונגמרה מעיקרה: "שבשעה שיצא החץ מתחת ידך, באותו שעה נעשה הכלל", יש שהבינו שככל רגע ורגע שהחץ עף, הוא כאילו אני יורחו עכשו בידיהם, והכא נמי, כל זמן שהנר דולק הוא כאילו אני עכשו מדליקו. אם כן, גם אם אקנה לאחר הדלקה לשיעור הראוי - לא יצא, ואין אף להבנה זו, לגבי כמות השמן, גם אם יוסיף לאחר הדלקה לשיעור הראוי - לא יצא, ואין זו הדלקה חדשה. שכן בשעת הדלקה לא היה כשיעור הראוי, והוא כזרק חץ שאינו יכול להגיע למטרתו, ובא גורם חיצוני הגורם לו להגיע למטרה, שפשות שלא ניחחס את הפגיעה לזרק, הכא נמי כיון ש"הדלקה עשויה מצווה" - בהדלקה עצמה חייב להיות גלום הכוח שידליך לשיעור, ומה שיוסיף אחרי זה לא מהני. לפי זה נראה לומר, שאם יקנה לאחר הדלקה הראשונית, והוא כהדלקה מחודשת עם בעלות, בגין שימושה הקניין תהיה כמות שמן לחצי שעה לפחות.

.8. ומה שהקשה הנמוקי יוסף להבנה זו: "היכי שירין להדליק ערב שבת עם חסיכה את נרות השבת? והרי הדלקתם הולכת ונגמרה בשבת, והוא כאילו מבער ביום שבת עצמה", יש לישב, שאף על פי שלענינו נר חנוכה, לדוגמה, תחשיב הדלקה כ'הדלקה חדשה', לעניין שבת אי אפשר לחיבבו משום מבער, שכן קפידת התורה היא, ש גופו ינוח בשבת, ולא שלא תעשה מלאכה - ופה ופה אכן נח (יסוד זה מצוי בבית מאיר סוף סימן ה, בחתם סופר אורח חיים סימן פד. ועיין עוד בזאת בקהילות יעקב בבא קמא סימן כא).